

trzy wydawnictwa z Neuruppin między 1820 a 1920 rokiem wyprodukowały ponad 20 000 motywów w bardzo wysokim nakładzie. Arkusze z obrazkami rozpowszechniły się nie tylko w Niemczech. Odbiorcami tych wizerunków była także Skandynawia, Rosja, Stany Zjednoczone, Kanada, choć Francja (Alzacja), Niderlandy i Rosja miały kilka własnych ośrodków produkcji. Jednak Niemcy pozostały centrum ich wytwarzania.

Kolekcje tej grafiki popularnej eksponowano dopiero w XX wieku, a od 1970 roku coraz więcej było wystaw. Na przykład wystawa w Muzeum Marchijskim w Berlinie przedstawiająca producentów arkuszy z obrazkami. W Karlsruhe została wyeksponowana produkcja z Weissenburger w Alzacji, a Muzeum Kultury Europejskiej poświęciło się „fascynacji obrazu” na ekspozycji stałej. Galeria z obrazkami w Neuruppin przedstawia rocznie kilka ekspozycji o różnorodnej tematyce odnoszącej się do tych dzieł.

Omawiana książka powstała na gruncie historii rodzimych obrazków, która, w moim przekonaniu, daje przyczynek do interdyscyplinarnych badań nad tymi wizerunkami. Tym samym Henry Gawlik rzucił wyzwanie etnologom, kulturoznawcom, muzealnikom, kolekcjonerom arkuszy z obrazkami i grafiki popularnej, regionalistom i wszystkim tym, którzy interesują się historią kultury.

Magdalena Bonowska

Ingrid Schmidt, *Hünengrab und Opferstein. Bodendenkmale auf der Insel Rügen*, Rostock 2001, Hinstorff Verlag GmbH, ss. 103.

Ingrid Schmidt, była dyrektor Stadtmuseum w Bergen, która pierwsze okruchy pomorskiego ciepła zaznała w Świnoujściu, znana z licznych publikacji poświęconych Rugii, a zwłaszcza tej o rugijskich bogach, mitach i wierzeniach, przedstawiła ostatnio pracę o grobach olbrzymów i kamieniach ofiarnych.

Podążając w przeszłości szlakiem wytyczonym przez Ingrid Schmidt dotarłem do „Opferstein” niedaleko Quilitz i wielu innych jeszcze miejsc tak urokliwych jakich nie sposób spotkać na całym Pomorzu. Rugia, w moim odczuciu, to wyspa skarbów przeszłości, która każdego przypadkowego turystę zniewala swą porywającą urodą. To tutaj setki prehistorycznych zabytków poświadczają inny niż na południu, społeczny, kulturowy i gospodarczy rozwój ludów zamieszkujących dawne Księstwo Rugijskie. Spotkania z przeszłością na Rugii każdemu pozwolą wdrzeć się w zamarły, zaszępiiony świat. Groby Hunów (dolmeny), kamienie ofiarne, monumentalne grodziska otaczają przechodnia aurą powiewnej radości i skupienia nad przemijaniem.

Ingrid Schmidt zawsze szokowała doskonałością warsztatu i rutyną, której walory niekiedy jakby wymykały się spod kontroli. I właśnie dlatego wolno mi zapytać czy prawdą jest, iż groby Hunów są wartością przypisaną Rugii (zapraszamy Ingrid Schmidt

do Borkowa, a może do Danii), czy prawdą jest, że na omawianej wyspie pokutne pomniki śmierci znajdują się jedynie w Schaprode, Gustow i Gingst.

Wojciech Łysiak

Jan Mende, *Magische Steine. Führer zu archäologischen Sehenswürdigkeiten in Mecklenburg – Vorpommern*, Stuttgart 2002, Konrad Theiss Verlag GmbH, ss. 96.

Jednym z wielu regionów północnej Europy obfitujących w zabytki archeologiczne jest obszar dzisiejszego kraju związkowego Meklemburgia – Pomorze Przednie. Teren ten pełen jest materialnych pozostałości minionych kultur, których metryka sięga często kilku tysięcy lat p. n. e. Warto zaznaczyć, iż obszar ten był siedzibą wygasłych plemion Słowian Połabskich. To tu znajdowały się słynne sanktuaria pogańskie Swarozycza, Świętowita i Jarowita. Takie świadectwa przeszłości jak groby megalityczne, kurhany, kręgi kamienne i grodziska od dawna przykuwały uwagę miejscowej ludności, miłośników starożytności i turystów.

Właśnie z myślą o przeciętnym Czytelniku w 2002 roku wzbogacono literaturę popularyzującą najdawniejsze dzieje północno – wschodnich Niemiec o niezwykle wartościowy przewodnik. Nosi on tytuł *Magische Steine. Führer zu archäologischen Sehenswürdigkeiten in Mecklenburg – Vorpommern*. Jego Autorem jest Jan Mende, pracownik naukowy berlińskiego Muzeum Miejskiego i od wielu lat honorowy współpracownik Krajowego Urzędu do spraw Ochrony Zabytków Archeologicznych Meklemburgii – Pomorza Przedniego.

Praca podzielona jest na siedem rozdziałów tematycznych, których lekturę ułatwiają zamieszczone w nagłówkach symbole graficzne oznaczające specyficzny rodzaj obiektu (grób megalityczny, kurhan, grodzisko, krąg kamienny, pojedynczy symboliczny kamień, itd.). Natomiast strony zawierające opis szczególnie cennych obiektów wyodrębnione są odmienną szatą graficzną. Wielce pomocne są także tabele przedstawiające następstwo kultur pradziejowych oraz krótki słownik terminów archeologicznych. Nie sposób nie wspomnieć o starannej szacie graficznej zaopatrzonej w liczne fotografie.

Pierwszy rozdział *Wohnung der Ahnen*. poświęcony jest neolitycznym grobom megalitycznym, spośród których na szczególną uwagę zasługuje obiekt znajdujący się nieopodal Lancken – Granitz na Rugii.

Kolejna część pt. *Graben an die Götter* zajmuje się pozostałościami epoki brązu, w tym najlepiej zachowanymi kurhanami „Woorker Berge” w pobliżu Patzig.

W rozdziale *Geheimnisvolle Steinkreise* przenosimy w świat epoki żelaza, której najwspanialszym świadectwem na interesującym nas obszarze są kamienne kręgi w okolicach Boitin. Obiekt ten interpretuje się jako miejsce kultu przodków, na co wskazywałyby urny wewnątrz jednego z kręgów. Ponadto wskazuje się na możliwość